

RAKITA ESZTER

A vasúti kisajátítások hatásai a vecsési társadalomra (1845–1846)²⁰¹

Ebben a tanulmányban az 1845-ben és 1846-ban zajlott vasúti kisajátítási persorozatot fogom bemutatni a vecsési jobbágytársadalom szemszögéből. Az események sok szempontból jól illeszkednek doktori kutatási témámba, amelyben a modernizáció hatásait vizsgálom a parasztfalvak, különösképpen Vecsés vonatkozásában.

A modernizáció, kétségtelen előnyei mellett, sokszor negatív hatással is lehetett az emberek életére. A vasút Magyarországra érkezése a modernizációs folyamat előszelét jelentette a 19. század első felében. A magyarországi vasútépítések kezdete során a pályahálózat kialakításához – nemzetközileg elterjedt szokás szerint – az állam földeket sajátított ki a kijelölt vasútvonalak mentén. Ez természetesen a helyi földbirtokosok és jobbágyok érdekeibe ütközött, hiszen számukra sok esetben termőföldvesztéssel járt a dolog. Igaz, az elvett földekért az állam kárpótlást fizetett, de ennek összege általában nem fedezte a kieső termelést. Emellett az elvett, vagy megcsonkított földek művelése is problémássá vált azok feldaraboltsága és persze a vasúti töltés által jelentett akadály miatt. A jelenlegi kutatás célja a kisajátítások gazdasági–társadalmi hatásainak feltárása Vecsés lakosságának esetében. Ezzel a témával két okból is érdekes lehet foglalkozni.

Az egyik az, hogy a vasút nem csak a gyakorlatban, hanem szimbolikusan is a modernizáció jele. A régi rend társadalmá pedig – a kisajátítások révén – láthatóan rögtön negatív vonatkozásban találkozik a modernizációval. A másik ok pedig az, hogy a kisajátítás azon ritka alkalmak egyike volt, amikor a jobbágyok és a földesurak (akik általában egymással pereskedtek) ezúttal egy oldalon álltak az állammal szemben. Ez a tanulmány tehát ezen szempontok szerint próbálja megvizsgálni, hogy hogyan folyt a magyarországi vasútépítések kezdeti szakasza – társadalomtörténeti perspektívában.

Magyarországon elsőként 1846. június 1-jén nyílt hagyományos, gőzvontatású, közforgalmú vasútvonal, Pozsony és Nagyszombat között. Egyébként már ennél jóval korábban, 1827-ben is helyeztek üzembe vasutat az országban, azonban ez még úgynevezett lebegő lóvasút volt. Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy a kocsikat lovak vontatták egy fából készült, kötelekkel megerősített pályaszerkezeten.²⁰² Ez a vasút Pest és Kőbánya között, 7,5

201 A kutatás a TÁMOP-4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0013 “Kutatás, Innováció, Együttműködések – Társadalmi innováció és kutatási hálózatok együttműködésének erősítése” című projekt keretein belül valósult meg.

202 Czére Béla: A vasút története. Corvina, Bp. 1989. 71.

km hosszú szakaszon közlekedett. Hamar kiderült viszont róla, hogy hiába olcsó, de mégsem kifizetődő. A pálya ugyanis nem bírta a terhelést, ezért alig egy évvel később, 1828. március 20-án fel is számolták.²⁰³

A magyarországi vasútépítést az 1836:XXV. törvénycikk szabályozta.²⁰⁴ Az 1832–1836-os országgyűlésen – javarészt Széchenyi István grófnak köszönhetően – fontos pont volt a vasútépítés ügye, aminek eredményeképpen hazánkban európai viszonylatban is igen hamar megszületett az azt szabályozó törvény. Ez volt az első úgynevezett kisajátítási törvény Magyarországon, amelyet még ugyanebben az évben, majd pedig 1840-ben továbbiak követtek. Az ebben a tanulmányban vizsgálni kívánt téma szempontjából nagyon fontos ennek a törvénynek a megszületése. Ennek nyomán indult el ugyanis a birtok-kisajátítások sorozata, amely az 1845 és 1850 közötti időszakban Vecsésen (és persze az ország több más településén is) zajlott. Ez egy 169 személyt érintő folyamat volt a településen, ami az akkoriban még túlnyomóan földművelésből élő lakosság egy része számára komoly megterhelést jelenthetett. Hogy ez a megterhelés mekkora lehetett, illetve milyen mértékig lehetett elég a kárpótlásként kapott összeg, arra próbálok ebben a tanulmányban megkeresni a válaszokat.

Röviden érdemes áttekinteni magát a kisajátítás intézményét általában, és röviden szólni a kisajátítási törvények magyarországi alkalmazásáról is. „*A kisajátítás (expropriatio) a magántulajdon kényszerű igénybevétele közcélra törvényes eljárásban és kártalanítás ellenében.*”²⁰⁵ Így határozza meg a fogalmat Ruzsoly József jogtörténész 1996-os tanulmányában. A szerző a definícióhoz azt is hozzáteszi, hogy a kisajátítás nem azonos a vagyonekbevitellel és a 20. századi szocializálással, tárgya pedig csak ingatlan, vagy ahhoz kapcsolódó jog lehet. Fontos még, hogy a kisajátított birtokot csak maga az állam, vagy közcélú munkát végző vállalat veheti használatba. Ezt a 12. századi Itáliából származó intézményt 1789-ben helyezte modern jogi keretek közé a francia parlament Montesquieu követelésére, a 19. századra kialakult gyakorlat szerint pedig vasút-, út- és erődépítések, majd városrendezés céljából alkalmazták. A kisajátítási törvénykezés a közjog és a magánjog határán helyezkedett el, mivel közigazgatási hatóságok rendelkeztek a végrehajtásáról, de a kárpótlási vitás kérdések a rendes, megyei törvényhatóságokra tartoztak.²⁰⁶

Ilyen törvények szabályozták nemcsak az első vasútépítéseket, de születtek hasonló rendelkezések például hidak, vagy a később aztán el nem készült Duna–Tisza csatornának építését megelőző folyamatok szabályozására is. Az 1840-es évektől folyamatos vitáknak volt kitéve az intézmény törvényesítése. A szabadságharc leverése után 1867-ig az Osztrák Pol-

203 Uo.: 74.

204 1836. évi XXV. törvénycikk az Ország köz-javát és kereskedését gyarapító magányos vállalatokról <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5170> (utolsó letöltés: 2015. 10. 29.)

205 Ruzsoly József: Kisajátítási törvények Magyarországon. In: Jogtudományi Közlöny, LI/4. (1996. április). 153.

206 Ruzsoly 1996. i. m. 153.

gári Törvénykönyv ide vonatkozó részei voltak érvényben, majd 1868-ban sikerült egy általános kisajátítási törvényt alkotni. Ezt több speciális kiegészítés követte, végül 1881-ben egy új, részletesebben kidolgozott, általános törvény²⁰⁷ lépett érvénybe, amely végül 1951-ig hatályban is maradt.²⁰⁸ Ezek a kisajátítási törvények a korszak legfejlettebbnek számító megoldásait vették át a francia és a német jogrendszerből, ezáltal pedig jelentős mértékben előre mozdították a magyarországi modernizáció és a polgárosodás ügyét.²⁰⁹

Az imént felvázolt törvénykezés első példája Magyarországon a már említett, a vasútépítések kezdetén született 1836:XXV. törvénycikk volt (egyébként a következő törvény, az 1836:XXVI-os épp a közismert Lánchíd építéséhez szükséges kisajátításokról rendelkezett). A vasútvonalak meghatározásánál a törvényalkotók célja az volt, hogy Pestről minél gyorsabban el lehessen jutni az ország kereskedelmi szempontból legfontosabb pontjaira. A törvény szövegében elsőként kijelölték azokat az útvonalakat, ahol a magyar vasúthálózat alapvető vonalainak húzódnia kellett. Ezután meghatározták a kivitelező társaságok jogköreit a kisajátításra vonatkozóan, majd a kárpótlás felőli szabályokat hozták meg.²¹⁰

A törvény harmadik paragrafusa úgy rendelkezett, hogy „*a vállalatok egész vonalába eső földek és épületek tulajdonosai kötelesek az e végre szükséges és egyedül ezen célra fordítandó helyet, tőkéletes és teljes mértékű kárpótlás mellett, általengedni...*”²¹¹ Ennek általánosan bevett módja az volt, hogy a vasúti társaság és a bizottmány megbízásából kiküldött becsűsök felmérték a földek értékét és megállapítottak egy kártérítési összeget. Természetesen Vecsés esetében is így jártak el.²¹² Az ekkor felajánlott összeggel sem az uradalom, sem az érintett jobbágyságok nem voltak elégedettek, amint az a forrásokban meg is mutatkozik. A törvény értelmében a döntést a kisajátítási bíróságok mondták ki, fellebbezési kérelemmel pedig a vármegyei törvényszékek polgári ügyekkel foglalkozó üléseihez lehetett fordulni, ami természetesen általában be is következett. Ezen ügyek bővebb elemzése és a problémák vizsgálata a tanulmány második részében lesz részletezve.

A Pest–Szolnok vonalat a Pest–Debrecen vasút részeként (és mellesleg Magyarország történetének harmadik gőzvontatású vasútvonalaként) 1847-ben adták át a forgalomnak, ezen a szakaszon található Vecsés is. A tényleges kereskedelmi forgalom 1847. szeptember 1-jén indult meg. A következő térképvázlat az 1857-ig elkészült magyarországi vasúthálózatot mutatja. Ezen már látható a Pest–Szolnok vonal.

207 Ez az 1881. évi XLI. törvénycikk volt.

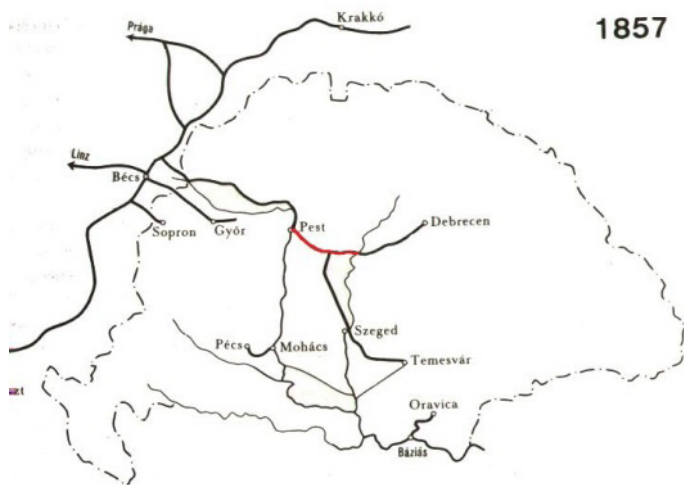
208 Ruszoly 1996. i. m. 155.

209 Ruszoly 1996. i. m. 161.

210 1836. évi XXV. törvénycikk, i. m.

211 1836. évi XXV. törvénycikk, i. m.

212 Müller Veronika: Vecsés újjátelepítése és reformkori fejlődése. In: Vecsés története. Szerk.: Lakatos Ernő. Vecsés, 1986. 83.

1. térkép: Magyarország 1857-ig elkészült vasútjai²¹³

A térképen pirossal kiemelve látható a szóban forgó vasútvonal. Vecsés ezen a vonalon, Pest délkeleti kapujaként helyezkedett el.²¹⁴ A vasútvonal rövid időn belül rendkívül kedvező hatást gyakorolt Vecsés gazdasági életére, a településfejlesztésre és a községszerkezet alakulására is. 1877-re már postahivatala, távírdája és vasútállomása is volt a községnek.²¹⁵ A kereskedelem fellendült, a Vecsést átszelő Pest–Szolnok vasútvonal már az önkényuralmi időszak alatt is, de a kiegyezés után méginkább fellendítette a gazdaságot. Ennek is köszönhető volt, hogy kereskedelmi szempontból kiválóan ki tudta használni a leendő főváros közelségét. A fejlődő Budapest piacain a századfordulóra már nagy hírnévre tett szert a vecsési konyhakertész, különösképpen a káposzta.²¹⁶

A vasútvonal kiépítése során, 1845-ben Vecsés határának ügyében is összeült az úgynevezett Vasúti Kisajátítási Bizottmány. Az üléseken a település részéről jelen volt a jegyző, a bíró, a törvénybíró és egy öt tagot számláló esküdtszék. A gödöllői uradalom részéről az uradalom igazgatója, inspektora és mérnöke vett részt a tárgyalásokban. A vasúttársaság pedig az igazgató főmérnököt, egy osztálymérnököt, két társasági meghatalmazott ügyvé-

213 Az eredeti térkép helye: Horváth Ferenc: A magyar vasút építési és fenntartási szervezetének története, 1827–2004. MÁV, Bp. 2005.

214 Major Jenő: Vecsés és környékének természeti földrajza. In: Vecsés 1986. i. m. 19.

215 Müller 1986. i. m. 108.

216 Sin Edit: Vecsés a főváros vonzásában 1900–1944. In: Lakatos (szerk.) 1986. 136.

det és ezeknek egy segédjét delegálta az ülésekre.²¹⁷ Ezeken az üléseken részletesen, pontról pontra megvitatásra került a kisajátítási ügy, a felek bemutatták a felmérések eredményeit, a vecsési küldöttek panaszokkal éltek, amelyekre a társaság benyújtotta válaszait.

A tanulmány további részében a jegyzőkönyvek és a csatolt iratok alapján a kisajátítási folyamat vitáival foglalkozom, illetve néhány példával próbálom illusztrálni, hogy milyen problémákkal kellett szembenéznie a vecsési jobbágyoknak (és persze az uradalomnak). Ehhez néhány táblázatban bemutatom az érintett személyeket, és a tőlük elvett földmennyiséget összevetem az 1841–1844-es évek során készült telekkönyvi/földkönyvi adatokkal.²¹⁸ Emellett idézek néhány panaszlevélből is, majd a kárpótlási tárgyalások eredményeit ismertetem.

A szóban forgó kisajátított terület összesen 48 hold 304 négyszögölt tett ki, amelyen a bizottmány a szántók „silányságára” és a gyakori gyér termésre hivatkozva próbálta minél lejjebb alkudni a kártérítés összegét. Holott ez a terület nagyrészt a halomi pusztá nevé dűlőn helyezkedett el, ahol igen jó minőségű földek voltak. Ezt a becüsü vizsgálat is alátámasztotta.²¹⁹ A kisajátítandó területek között volt még egy majorsági tábla is, ami pedig egyenesen Vecsés legjobb földje volt. Ez azonban a társaság állítása szerint csak burgonya-termelésre volt alkalmas és azt is legtöbbször belepte a homok. A gödöllői (a forrásokban Grassalkovich-nak nevezett) uradalom ebben a kérdésben a község védelmére kelt.²²⁰

Mivel a falu jobbágy lakói önállóan nem számítottak jogi személynek, így peres ügyben nem volt jogi képviselőjük. II. József jobbágyrendeletének 1787-es kiegészítése szerint a parasztok képviselőjének ellátása az állami ügyvédek kötelessége volt.²²¹ Ez eredetileg a földesurakkal szembeni védelmet jelentette, itt azonban már egy állami szervvel szembeni perről volt szó. Emiatt az uradalom segítségével pártfogó ügyvédek jelöltek ki számukra. Ez az ügyvéd Egressy G. Sámuel pest megyei táblabíró, „főügyvéd” volt.²²² Egressy életéről és tevékenységéről sajnos nagyon kevés adat áll rendelkezésre. Valószínűsíthetően azonos

217 MNL PML IV. 3-f. 2. A Vasúti Kisajátítási Bizottmány iratai 1844–1848. Pest–Debrecen vonal iratai. Vecsés.

218 MNL PML IV. 165/c. 246–247. kötet: Vecsés telekkönyve 1841, és földkönyve 1844.

219 Müller 1986. i. m. 71.

220 Az iratokban több helyen „Grassalkovich herceg” van megnevezve földesúrként. Ugyanakkor közismert tény, hogy Grassalkovich Antal főispán 1841-ben utód nélkül halt meg, így a gödöllői és hatvani uradalom előbb unokaöccséhez, Viczay Mihályhoz került, aki aztán 1850-ben eladta báró Sina György bécsi bankárnak. A tanulmányban tárgyalt események idején, 1845–46-ban tehát még a Grassalkovich-uradalom elnevezés lehetett érvényes, még ha maga a herceg már nem is élt, az uradalom pedig kikerült a család tulajdonából.

221 Magyar Katolikus Lexikon, „jobbágyrendelet” szócikk. <http://lexikon.katolikus.hu/J/job%C3%A1gyrendelet.html> (utolsó letöltés: 2015. 10. 30.)

222 MNL PML IV. 3-f. 2.

lehet azzal az Egressy Samu nevű főügyvéddel, aki 1848 augusztusában Kossuth Lajostól kapott megbízást arra, hogy segítsen Szalay László kormánybiztosnak szabadcsapatot szervezni a Hajdúkerületben. Ez a megbízatása azonban csak szeptember 12-ig tartott.²²³

A kijelölt uradalmi pártfogó ügyvéd vitába szállt a Kisajátítási Bizottsággal, hogy a felajánlott kártérítési összeget vizsgálja felül, mert az semmiképpen sem elég a veszteségek fedezésére. A jegyzőkönyvekhez csatolt egyik levélben például úgy érvelt, hogy még ha igaz is lenne, hogy csak burgonyát lehet a földön termelni, akkor sem lenne elég a felajánlott összeg. A homokos burgonyát illetően megjegyzi, hogy még „*a társaság és Ügyvéde is látott szőba lévő homokos földekben sok szép tiszta búzát*”,²²⁴ tehát az állítás egyáltalán nem állja meg a helyét. Az itt említett jogász Simon Florian főügyvéd, aki a korszakban szintén Pest-Pilis-Solt vármegye általi ügyvédei közé tartozott, ő képviselte a vasúttársaságot.²²⁵ Róla sajnos még Egressynél is kevesebb adat ismert, egyetlen említése gróf Batthyány Kázmér 1846-os levelében található, amelyben leírja, hogy „T. K. F. ügyvéd Simon Florian” úrtól kért jogi tanácsot.²²⁶

Alázatos levelekben panaszkodtak a jobbágyok is, legfőképpen a pártfogó ügyvédnek, hogy képviselje ügyüket a társasággal szemben. A legtöbb panaszlevél a kisajátítandó területek helytelen kijelölésével, a munkálatok során okozott károkkal, illetve az alacsony, vagy teljesen elmaradt kárpótlásokkal kapcsolatos. Az egyik panasz szerint például a vasúttársaság kárt okozott azzal, hogy a földjeiken lévő kukoricát kivágta az előmunkálatok során. Ráadásul a pályakiszélesítési munkát a jobbágyok eszközeinek igénybevételével végezték, amiért a napi béreket nem fizették ki. A vasúttársaság ügyvédje ezeket a panaszokat mind visszautasította. A kukoricában keletkezett károk kifizetését azzal hárította el, hogy a vecsési előljárók nem nyújtották be időben a panaszigényüket. A bérek kifizetéséről pedig azt írja, hogy a társaság kifizette a jegyzőt és a bírót, a törvény szerint pedig másokat „*díjjazni nem köteles*”.²²⁷ Tehát ne is próbálkozzanak tovább hasonló panaszok benyújtásával. Ebből az is látható, hogy az ügyvédi érvelés már 1846-ban is a maihoz hasonló módon működött.

Egy más jellegű problémát vázol fel Vermes Mihály uradalmi ügyvéd 1845. szeptemberi levelében. Vermesről annyit lehet tudni, hogy nemesi családból származott és Bartal Jánossal ketten látták el a gödöllői uradalom jogi képviseletét.²²⁸ Az ügyvéd a kárpótlási összeg

223 *Nyakas Miklós*: Sillye Gábor kormánybiztos tevékenysége és a hajdúvárosok önvédelmi harca 1848-ban és 1849-ben. Hajdúsági Múzeum és Polgármesteri Hivatal, Hajdúböszörmény, 1999. 29. Egressy Samuról egyébként érdekesség, hogy a neve („*Egressy Samu, ki Pest megyei főügyvéd volt*”) említésre kerül az Erdélyi János válogatott művei című kötetben, Erdélyi naplójegyzeteiben, ahol kiderül róla, hogy több zenei szerzeménye is megjelent nyomtatásban. Lukácsy Sándor (szerk.): Erdélyi János válogatott művei. Szépirodalmi, Bp. 1961. <http://mek.oszk.hu/04900/04939/04939.htm#50> (utolsó letöltés: 2015. 12. 01.)

224 MNL PML IV. 3-f. 2.

225 MNL PML IV. 3-f. 2.

226 *Füzes Miklós*: Dokumentumok gróf Batthyány Kázmér közéleti tevékenységéről. BML, Pécs. 2006. 49–50.

227 MNL PML IV. 3-f. 2.

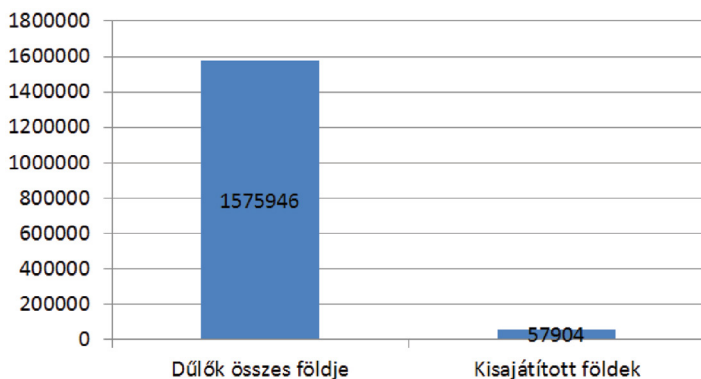
228 G. Merva Mária–Horváth Lajos (szerk.): Gödöllő története I. A kezdetektől 1867-ig. Gödöllő. 2007. 183.

felemelését kéri a kisajátítási bíróságtól a lőrinci határban található úrbéres földekre vonatkozóan. Arra hivatkozik, hogy ezek a földek „nem egy vagy két hanem az egész Jobbágság között apróbb darabokban felosztva” vannak, amelyek ha „jobban szét darabolatnak, így a' művelés, trágyázás messzebb való kerülésének által kétszer háromszor is több fáradságába és munkájába kerül a' szegény Jobbágnak, sok idő veszteséggel”.²²⁹ Tehát a földek szétdarabolása technikailag is problémát okozott, hiszen például a szántást a vasúti töltés által kettévágott földeken ugyanúgy el kellett végezni, mint azelőtt.

Még erősebben fogalmaz a pártfogó ügyvéd, Egressy Sámuel ebben a kérdésben. Azt írja az ügyben, hogy „bár mint szeretne is a' társaság ügyvéde (...) vitatott ugar által mulasztott haszon felett tréfálódzni, tegye kezét szívére, 's magát a' (...) tengődő jobbágy helyzetébe gondolván, vallja meg, miért hagyná magát földének bár legesekélyebb részecskéjétől, azért megfosztatni, hogy jövőre, még ketté szelt föld művelésében is egy új kényúr, a' társaság önkényeskedéseinek legyen folyamatosan kitéve.”²³⁰ Ez az idézett mondat igen szemléletesen illusztrálja, hogy a jobbágyok számára mit is jelentett valójában, a hétköznapiakban a kisajátítás.

Több problémás kérdés is volt még, mint például az, hogy az elvesztett földeken a szántás és a vetés költségét nem akarta kifizetni a társaság. A kisajátítások kárpótlásaira pedig még 5% kamat is járt volna, amit szintén meg akartak spórolni a kivitelezők. Az iméntiek persze csak példái a jogi vitáknak, de arra talán alkalmasak, hogy lássuk, hogyan érinthette a község jobbágyait a vasút megjelenése.

Érdeemes foglalkozni a kisajátított területekkel és a kárpótlási összegekkel, hiszen ezek jelentették a fő problémát az események során. Az alább látható diagram az érintett jobbágyoktól kisajátított földeket mutatja.

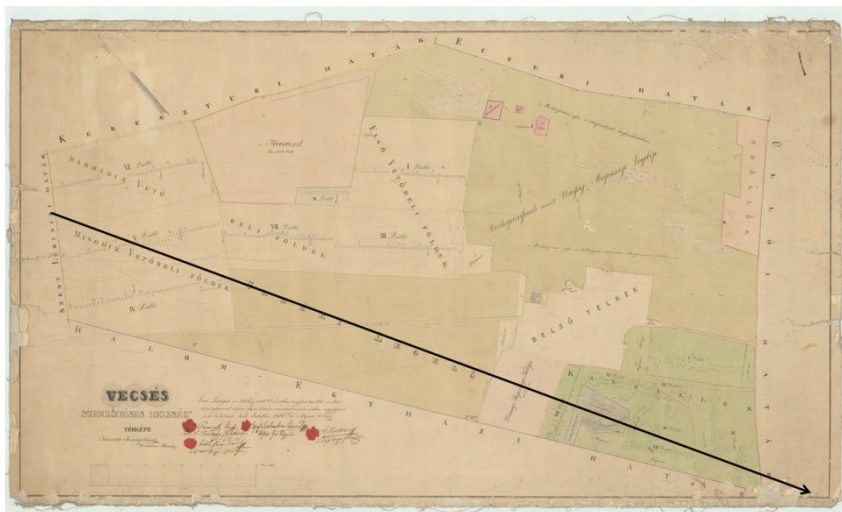
1. ábra: A dűlőkön lévő szántók és a kisajátított földek aránya (négyzetögl)

229 MNL PML IV. 3-f. 2.

230 MNL PML IV. 3-f. 2.

Ahogy a diagramon is látszik, a kisajátított földterület az érintett dűlőkön lévő összes földbirtokhoz képest nem tűnik kiemelkedő mennyiségűnek. A számítás alapját az 1841-es telekkönyvben szereplő jobbágyok földjeinek összege adta. Bár maga a kisajátított szántóterület nem kifejezetten nagy (nem éri el a 60 ezer négyszögölt), mégis – a már tárgyalt okok miatt – nagy érvágást jelentett a jobbágyok számára az elvesztésük.

Ezek a földek az úgynevezett halomi pusztán (mely a nevét a szomszédos Halomegyházáról kapta), a Szentlőrinc és Vecsés közötti határvonalon helyezkedtek el. Az itteni dűlőkön lévő földek művelési águkat tekintve szántók voltak. Az érintett dűlők a IV-es V-ös és VI-os számúak lehettek. Ezek elhelyezkedése az alábbi térképen látható.²³¹

2. térkép: A vasút átszeli Vecsés határát

A térképen a források leírásai alapján megpróbáltam hozzávetőlegesen bejelölni azt a vonalat, amely mentén a vasút átszelte a vecsési jobbágyok földjeit. Látható rajta, hogy a három dűlőn kívül (amely valószínűleg azonos azzal a területtel, amit a korszakban Halomi puszta névvel illettek) a legelőkön, a korábban is említett majorsági táblán, és az igen értékes kender- és káposztaföldek egy kis részén is áthalad.

A halomi pusztán történt kisajátítások a forrásokban talált táblázatok szerint 405 kisebb-nagyobb földdarabot érintettek. Ezek összesen 169 személy között oszlottak meg. A rengeteg adat között ott található a kisajátított földmennyiségek négyszögöltben meg-

231 MNL PMU 052. Vecsés szerződéses helység térképe, 1846.

adva és a becsült kártérítési összegek is. Szerepelnek a vetéstípusok (búza, árpa, rozs) és a kamatok összegei is. Ez azért is hasznos forrás, mert értékes adatokkal szolgál többek között a terméshozamra nézve is. Jelenleg a kutatás szempontjából viszont egyelőre csak a kisajátított föld mértéke a releváns.

Az 1841-es telekkönyv adatai alapján tudjuk, hogy a település szerződéses jobbágycsaládok mekkora szántóterületekkel rendelkeztek. Az ő adataikat össze lehet vetni a kisajátítási iratok táblázataival. Ebből láthatóvá válnak az elvett földek arányai. A zsellérekkel már nehezebb ezt elvégezni, mivel a telekkönyv csak a házhelyeik méretét tartalmazza, tehát nem tudunk hasonló összevetést készíteni. Az úrbéri peres iratok között van még egy 1847-es úrbéri táblázat, amely alkalmas lenne az összevetésre.²³² Ezzel a forrással azonban az a probléma, hogy pontos másolata az 1841-es telekkönyvnek, tehát nem lehet kimutatni belőle a változásokat.

A telekkönyv és a kisajátítási táblázatok összesítése a következő táblázatban látható. Az itt szereplő jobbágycsaládok azok, akikről mind a telekkönyvben, mind pedig a kisajátítási táblázatokban található adat. A szántók mérete négyzetméterben van megjelölve.

Jobbágy neve	Összes szántó	Kisajátított szántó ²³³	%	Jobbágy neve	Összes szántó	Kisajátított szántó	%
Berger József	31300,3	595	1,90	Liebe Márton	31292	533	1,70
Dein Mihály	31248	896	2,87	Liebe Mátyás	31266	926	2,96
Eisen Mihály	31298	174	0,56	Manger János	31281	413	1,32
Frühwirth József	31239	889	2,85	Manger József	31274	871	2,79
Geringer Mihály	31278	551	1,76	Osztertag János	31242	550	1,76
Kelner Péter	24898	157	0,63	Pfeffer Ferencz	31347	462	1,47
Kelner Tamás	37676	1175	3,12	Pohl János	31236	158	0,51
Khun József	31302	576	1,84	Pröbstl Ferencz	31293	606	1,94
Kirchner Mihály	31262	231	0,74	Purscht Mátyás	31289	233	0,74
Krausz Ádám	6396	358	5,60	Scheiling Mátyás	5200	635	12,21
Krauz András	24843	911	3,67	Schwab Gáspár	31276	453	1,45
Kreisz Jakab	31242	429	1,37	Stiller Mihály	31292	1013	3,24
Lee Mátyás	31241	930	2,98	Strohmayr Gáspár	31286	281	0,90
Leimeter Ádám	20834	215	1,03	Szapper Ferencz	31277	883	2,82
Leimeter Márton	31293	284	0,91	Tagscherer József	31236	180	0,58
Liebe Ádám	31248	496	1,59	Wirth József	31273	320	1,02
Liebe János	31255	330	1,06				

1. táblázat: A kisajátításban érintett szerződéses jobbágycsaládok birtokadatai (négyzetméterben)

232 MNL PML IV. 165/a. 83. A vecsési úrbéri perek iratai 1768–1867.

233 A kisajátított földek méretére és a kárpótlási összegekre vonatkozó adatok az MNL PML IV. 3-f. 2. iratcsomóban található táblázatokból kerültek gyűjtésre. További hivatkozás ezekre nem szükséges.

Látható, hogy a teljes szántóhoz képest a szerződéses jobbágyoktól elvett terület szinte elenyésző. Nem ebben mérhető tehát a kisajátítások valódi problémája. A sorokat egyenként megvizsgálva szembetűnik, hogy alig akadnak olyan esetek, ahol a kisajátított szántó aránya meghaladta az 5%-ot. Az egyedüli jelentősebb veszteség Scheiling Mátyást érte. Az ő 5200 négyszögölt kitevő szántójából 635 négyszögölt sajátított ki, ami az összes terület 12,21%-a. Az ő számára tényleges probléma lehetett az eset, de a forrásokból sajnos nem derül ki, hogy volt-e más bevételi forrása, például értett-e valamilyen kézműves foglalkozáshoz. Az 1847-es úrbéri tabella sajnos nem segít a kérdés feltárásában, a már említett okok miatt.

Az alábbi táblázatban a szóban forgó szerződéses jobbágyok megítélt kárpótlási összegei olvashatók név szerinti bontásban. Hozzá kell tenni, hogy az itt szereplő összegek tartalmazzák a mag árát és a kamatokat is, amelyeket, mint korábban említettem, a vasúttársaság nem szándékozott megfizetni – ami számos vitához vezetett.

Jobbágy neve	Pengőforint	Krajcár	Jobbágy neve	Pengőforint	Krajcár
Berger József	80	128,5	Liebe Márton	92	164,6
Dein Mihál	12	123	Liebe Mátyás	73	106,2
Eisen Mihály	60	63,1	Manger János	65	84,4
Frühwirth József	89	83	Manger József	53	183,9
Geringer Mihály	70	81,5	Osztertag János	32	91,6
Kelner Péter	14	57,3	Pfeffer Ferencz	25	175,6
Kelner Tamás	72	150,3	Pohl János	22	122,4
Khun József	51	121,3	Pröbsztl Ferencz	43	73,6
Kirchner Mihály	14	33,9	Purscht Mátyás	28	10,9
Krausz Ádám	37	82,7	Scheiling Mátyás	37	97,8
Krausz András	51	83,1	Schwab Gáspár	39	82
Kreisz Jakab	21	75,7	Stiller Mihály	52	164,9
Lee Mátyás	46	79,8	Strohmayer Gáspár	8	81,2
Leimeter Ádám	37	76,2	Szapper Ferencz	39	107,7
Leimeter Márton	17	21,7	Tagscherer József	5	96,7
Liebe Ádám	32	76,2	Wirth József	23	81,4
Liebe János	57	38,4			

2. táblázat: A kárpótlási összegek megoszlása a szerződéses jobbágyok között

A táblázatban látható, hogy a legmagasabb becsült kárpótlási összeg Liebe Mártont illette és 92 forintot, valamint 164,6 krajcárt tett ki. A legalacsonyabb, mindössze 5 forint és 96,7 krajcár Tagscherer Józsefnek járt. Az 1. táblázatban látható, hogy Tagscherertől mindössze 180 négyszögölt területet sajátított ki, ami a szántóinak mindössze 0,58%-át

jelentette. Ez majdnem a legkisebb az elvett földek közül, így érthető az alacsony összeg. Figyelmet érdemel viszont az, hogy a Liebe Mártontól kisajátított föld ennél arányaiban nem sokkal volt nagyobb, mindössze 533 négyszögöl. Ehhez képest aránytalanak tűnik az, hogy ő kapta a legmagasabb kárpótlási összeget. Különösen szembeűnő ez az adat akkor, ha figyelembe vesszük, hogy Liebe a szántójának mindössze 1,70%-át veszítette el.

A legnagyobb arányú veszteséget elkönyvelő Scheiling Mátyás viszont meglehetősen szerény összeget kapott: 37 pengőforintot és 97,8 krajcárt. Az ellentmondás nyitja minden valószínűség szerint az adott telkek fekvése és minősége. Ahhoz, hogy ezek az összegek értelmet nyerjenek, figyelembe kell venni, hogy ebben az időszakban egy hold szántóföld becsült értéke 87 ezüstforint volt, és ekkora terület szántása és maggal való bevetése 5 forintba került.²³⁴ Egy holdat a korabeli szokás szerint 1200–1600 négyszögöllel²³⁵ számítva még érdekesebbé válnak az adatsorok.

Csak néhány példát kiragadva, Frühwirth Józsefnek több mint 89 forint kártérítést becsültek, holott a tőle kisajátított föld mérete mindössze 889 négyszögöl volt. Még érdekesebb viszont Eisen Mihály esete, akitől a legkisebb méretű szántót vették el. A kisajátított területe 174 négyszögöl volt, ezért viszont a részére kiszámított összeg a 60 forintot is meghaladta. Ugyanakkor Kelner Tamás, akitől a legnagyobb területet (majdnem egy holdat), 1175 négyszögölt vettek el, aránytalanul kicsivel kapott többet. A számára becsült kártérítés 72 forint és 150,3 krajcár volt.

A táblázatok böngészése közben több hasonló kérdés is felmerülhet még, ezek megválaszolására a korabeli gazdasági viszonyok további kutatása lenne szükséges, ami azonban már meghaladja ennek a tanulmánynak a lehetőségeit. Annyi azonban így is kitűnik, hogy ha a kárpótlási összegekből levonjuk a mag árát és az 5%-os kamatot, akkor a legtöbb esetben érthetővé válnak a parasztok panaszai, hiszen többségüknek épphogy a földjei árát megtérítették, de jobbára még azt sem. Ha ezek mellett figyelembe vesszük még azt is, hogy ez a terület a község legjobb minőségű termőföldjén található, ezek az összegek méginkább kevésnek tűnnek.

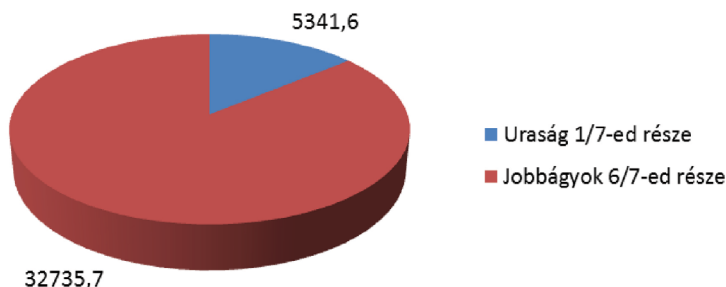
A szerződéses jobbágyok többségét azonban, mint látható volt, nem érte súlyos kár. Viszont más lehetett a helyzet a zsellérek esetében, akikről, mint már említettem, sajnos ilyen jellegű adatsorok nem állnak rendelkezésre. További kutatási feladat lesz a zsellérek helyzetének vizsgálata, mert rájuk gazdaságilag is sokkal nagyobb terheket róhatott a kisajátítás. Nem csak a kisajátított földek jelentették azonban a problémát. Láthattuk, hogy a vasúttársaság nem volt hajlandó kifizetni a jobbágyoknak a vetőmag és a szántás árát (ami pedig az uradalom szerint járt volna), ez pedig a zsellérek számára igencsak komoly veszteséget jelentett. Nekik lehetett ez valódi csapás, mivel eredetileg is sokkal kisebb területekkel rendelkeztek a szerződéses jobbágyoknál. Ez is csak növelte tehát a lakosság felháborodását.

234 MNL PML IV. 3-f. 2.

235 <http://mek.oszk.hu/00000/00056/html/184.htm> (utolsó letöltés: 2015. 10. 30.)

A kisajátítások leginkább szántóföldekre vonatkoztak, de fontos még megemlíteni, hogy a vecsési kavicsbánya kisajátítása során is tetemes kár keletkezett a jobbágyi földekben. Az erről született jelentés szintén sok érdekes adatot tartalmaz.

A forrásban összesen 241 rekord található, amelyek a munkálatok során keletkezett költségeket és azok kamatait mutatják. Ebben a kérdésben összesen 165 személy volt érintett, tehát közöttük oszlottak meg a költségek. Köztük volt a kántor, a jegyző és a falu plébánosa is. A megítélt kártérítés összege a jobbágyok és a földesúr között a diagramon látható arányban oszlott meg.

2. ábra: A kavicsbányák kisajátítása során keletkezett károk miatt fizetett kárpótlási összegek (pengőforint)

A teljes összeg 38 077 forint és 3 krajcár volt. Ennek a pénznek, amint a diagram is mutatja, 1/7-ed része 5 341 forint és 6 krajcár volt. Ez illette a Grassalkovich-uradalmat. Az összeg 6/7-ed része, azaz 32 735 forint és 7 krajcár pedig az érintett 165 személy között oszlott meg. A legnagyobb összeget, 5 forintot és 27,6 krajcárt egy Prebstl Konrád nevű jobbágy kapta, a legkisebbet, mindössze 2,1 pengőt Wirth Ferdinándnak utalták ki. Az alábbi rövid táblázat az egy forintnál nagyobb kárpótlási összegeket mutatja.

Érték	Előfordulás
1–2 Ft között	94
2–3 Ft között	47
3–4 Ft között	3
5 Ft fölött	1
Összesen	145

4. táblázat: Az egy pengőforint feletti kárpótlási összegek a kavicsbánya esetében

A táblázatból látható, hogy összesen 145 esetben ítétek meg egy forintnál magasabb összeget. Ebből 94-szer 1 és 2 forint között, 47-szer pedig 2 és 3 között. Három esetben kaptak 3 és 4 forint között, és mindössze egy kiemelkedő, 5 papírforintnál magasabb összeg szerepel. 4 és 5 forint közötti összeg nem volt. A többi 96 káresetben kevesebb, mint egy forint volt a kártérítés összege.

A forrásokban lévő táblázatok átvizsgálása és a részletesebb elemzések elvégzése után összegzésként elmondható, hogy a vecsési jobbágyság ugyan megszenvedték a kisajátítási procedúrát, de helyrehozhatatlan káraik (legalábbis a szerződéseseknek) nem keletkeztek miatta. Áttekintve a kisajátított földek megoszlását és az eredményeket részletesen összevetve az 1841-es telekkönyvvel és az 1844-es földkönyvvel kiderül, hogy a szerződéses jobbágyság viszonylag sok földdel rendelkeztek, ezek között pedig nem csak szántók, de kertek, szőlők, rétek és nádasok is voltak. Ebben a tanulmányban mindezek részletezése és az adatok név szerinti bontása nem volt célom. Annyit azonban talán így is sikerült érzékeltetnem, hogy a modern világ megjelenése a falu határában eleinte szinte csak kellemetlenséget okozott a lakosságnak.

Láthattuk, hogy a modernizáció eleinte negatív hatásként érte a paraszti mikrotársadalmat. A polgárosodás útján épp csak elindult Magyarországon talán a vasúti kisajátítás lehetett az első példa arra, hogy a „régis rend” társadalma az új típusú bürokráciával találta magát szembe. Ez talán Vecsés példáján is láthatóvá vált. Az emberek nem látták át a rendszert, nem értették, miért nem annyi pénzt kapnak, amennyi járt volna nekik és szembeütköztek azzal, hogy a hivatalok különböző indokokra hivatkozva nem hajlandók kifizetni a káraikat. Az ilyen, modernizációval kapcsolatos nehézségek miatt sokan érezhették úgy, hogy a „régis világ”, amikor még elég volt a földesúrral meggyezniük, jobb volt, mert más nem zaklatta őket. A szaporodó és egyre bonyolultabbnak tűnő problémák miatt a 19. században irták le a szőlőgyökérre zadi paraszti társadalom nehezen tudta felvenni az „új rend” ritmusát és lassan háttérbe is szorult. Ennek is köszönhető, hogy számos korábbi parasztfalu, köztük Vecsés foglalkozásszerkezete is gyökeresen átalakult, ami a település funkcióváltásához vezetett. Ez azonban máris egy másik tanulmány témája.

A filoxéra nevű eloskódót elsőként az Amerikai Egyesült Államokban, New York államban irták le 1854-ben. A szőlőgyökérre telepedve, a nedv-elszívásnak köszönhetően a tőke lassan elhal, majd a kártevő áttelepszik egy másik tőkére. Ilyen módon a fertőzés körkörösén terjed, közben pedig szűznemzéssel szaporodva gyors ütemben növekszik a szőlőgyökértetvek száma is. Két fajtája, a gyökérlakó és a levélgubacs lakó közül Európában az előbbi terjedt el. A magyarországi és európai kötött talaj különösen kedvező feltételeket teremtett a filoxéra számára a nagyszámban való szaporodásra.²³⁶